Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 5

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 376 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning oʻziga xos xususiyatlari va tamoyillari 10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon Gʻaybulla oʻgʻli

Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari 16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich

Qoraqalpogʻiston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi 22
Norchayev Asatullo Norboʻtayevich

Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy 28
Tulagan Tukhtaraliev, Gʻaniev Muhammadjon Xalilovich

Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish 31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi

Oʻzbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida 34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon oʻgʻli

Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (Oʻzbekiston misolida) 40
Egamov Sevinchbek Maxsud oʻgʻli

Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export 46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyevna

Oʻzbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari 49
Hojiyev Tal'at Toshpoʻlatovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yoʻllari 54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xoʻjaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi 57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich

Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari 61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdigʻani qizi

Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari 68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich

Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi koʻrsatkichlari dinamikasini tahlil qilish 72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich

Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar 77
A. I. Raxmatov

Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана 83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи

Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili 88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin oʻgʻli

Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili 94
R. I. Pardayev

Katta hajmga ega boʻlgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri 101
Raxmanova Xuriniso Egamovna

Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati 104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna

Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash 110
Nilufar Sharipova

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati 114
Karimov Shamsiddin Akram oʻgʻli

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Qimmatli qog‘ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari 122
Botirxo‘ja Aziza Faxmuddin qizi

Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari 127
Davronbek Sharibjonovich Raximov

Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili 133
Aminov Farrux Farxadovich

Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o‘ziga xos xususiyatlari 138
G. J. Jumayeva

Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlanganlarning amaliy jihatlari 141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliini boshqarishdagi muammolar 146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna

Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari 149
Xakimov Zohid Norbo‘tayevich

Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish 158
Zoirov O‘lmas Erkin o‘g‘li

Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash 164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna

Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана 168
Иноятова Камола Фуркатовна

Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o‘rni 172
X. X. Ikramov

Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari 176
Abdug‘aniyev Muhammadamin Abdug‘affor o‘g‘li

Hududiy kambag‘allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida) 182
Hamdamov Shahzod Ilhom o‘g‘li, Alisher Yunusaliyevich Safarov

Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli 189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich

Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari 193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich

Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta’lim moliyashtirishligini o‘ziga xos xususiyatligi 198
Boltaboev Murodbek Aybekovich

Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi 203
X. I. Boyev

Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi 207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi

Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta’minlash demak 216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i uchun qo‘llaniladigan
soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili 220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna

Автомобильная промышленности развитых стран: становление,
развитие, пути совершенствования 227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи

Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность 232
Шермаматова Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли

ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности 238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна

Меры по привлечению прямых иностранных инвестиций в национальные экономики 243
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг ... 248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович

Factoring Operations in Banks ... 253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna

Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish ... 257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xoʻjamurodov Asqarjon Jalolovich

Oʻzbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati ... 264
Oybek Elmuratov

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish ... 268
Uzakova Umida Ruzievna

Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy ... 274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich

Oʻzbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomilashtirish yoʻllari ... 278
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna

Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror oʻsishini taʼminlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari ... 284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich

Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi ... 288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna

Mahalliy budjetlar mablagʻlaridan samarali foydalanishni taʼminlashning eng asosiy istiqbolli yoʻnalishi ... 295
S. Y. Ismoilova

Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish ... 300
Qurbonova Firuza Solexovna

Oliy taʼlim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi ... 306
AbdulAziz Norqoʻchqorov Ziyadullayevich

Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yoʻllari ... 312
Olimova Nodira Xamrakulovna

Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish ... 324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon oʻgʻli

Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvida faoliyat uzluksizligini baholash ... 331
Tulovov Erkinjon Toʻlqin oʻgʻli

Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий ... 335
Махкамова Надира Саидмуратовна

Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va oʻziga xos xususiyatlarining tahlili ... 340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish ... 345
Xudoyorov Laziz Niyozovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna

Mamlakatimzda aksiz toʻlanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari ... 351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich

Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilingan mablagʻlar orqali moliyalashtirishning zarurligi ... 357
Amonova Dilafroʻz Oʻtkurovna

Toʻlov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish ... 362
Axmedov Miraziz Alisherovich

Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari ... 367
Hamrokulov M. O.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISH AXBOROT TIZIMINI MODELLASHTIRISH

Xudoyorov Laziz Niyozovich
I.f.f.d (PhD), Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Qarshi filiali, "Axborot texnologiyalarining dasturiy ta'minoti" kafedrasi mudiri

Ergashova Nargiza Boboxonovna
O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi huzuridagi O'simliklar karantini va himoyasi Agentligi, Qashqadaryo viloyati O'simliklar karantini va himoyasi boshqarmasi, AKT bo'yicha yetakchi mutaxassis, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot texnologiyalari universiteti Qarshi filiali,1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish bo'yicha tadqiqotlar olib borildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonlari soniningtarmoqlardagi ulushi sohalar bo'yicha o'zgarishi taxlil qilinadi. tadbirkorlikning tarmoq bo'yicha tadbirkorlikka moyillik darajasi ekstropolyatsiya metodi orqali baholash formulasi va mezonlari ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, tadbirkorlikka moyillik darajasi, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, ekstropolyatsiya metodi, modellashtirish, ekonometrik modellashtirish.

Abstract: In this article, research was conducted on the modeling of the management information system of small business and private entrepreneurship. The change of the share of the number of small businesses and private entrepreneurship enterprises in the sectors by sectors is analyzed. the formula and criteria for evaluating the level of entrepreneurial propensity by industry by extrapolation method were developed.

Key words: entrepreneurship, small business, degree of inclination to entrepreneurship, information and communication technologies, extrapolation method, modeling, econometric modeling.

Аннотация: В данной статье проведено исследование по моделированию информационной системы управления малым бизнесом и частным предпринимательством. Проанализировано изменение доли количества малого бизнеса и предприятий частного предпринимательства в отраслях по отраслям. разработаны формула и критерии оценки уровня предпринимательской склонности по отраслям методом экстраполяции.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, степень склонности к предпринимательству, информационно-коммуникационные технологии, метод экстраполяции, моделирование, эконометрическое моделирование.

KIRISH

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosiy vazifalaridan biri aholi turmush farovonligini oshirish hamda iqtisodiy o'sishning moddiy asosini ishlab chiqarish bo'lib, bunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik imkoniyatlaridan keng foydalanib uni samarali tashkil etishni ta'minlash alohida o'rin tutadi.

Buning uchun zarur bo'lgan tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirish hamda zamonaviy axborot tizimlaridan unimli foydalangan holda boshqaruv muammolarini to'g'ri hal qilish zarur.

Davlat mahalliy sharoit va madaniyatga asoslangan hamda integratsiyalashgan mexanizmni yaratishda keng rag'batlaniruvchi siyosatni amalga oshirish kerak. Ammo aytib o'tish joizki, hukumatimiz tomonidan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari uning respublikamizda tezda rivojlanishiga olib keldi.[1]

Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning maqsadi va vazifalari nuqtayi nazaridan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, mintaqada bozor iqtisodiyotini rivojlantirish va sharoit yaratish ustivor yo'nalishdir. Shu maqsadda Mustaqillikning birinchi kunlaridan bozor iqtisodiyotiga erkin raqobat muhitini yaratish uchun barcha davlat korxonalarini xususiylashtirish ishlari olib borildi. Shuningdek, yangi xo'jalik subyektlarini tashkil etish rag'batlantirildi [1]. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash borasida qabul qilingan qarorlarning amaliyotga keng tadbiq etilishi, tekshirish ishlarining qisqarganligi, biznes yuritish uchun moliya va vaqt xarajatlarining kamayganligi, ro'yxatga olishning xabardor qilish tizimining joriy etilishi natijasida ro'yxatga olingan va faoliyat yuritayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni jadal oshib, ularning iqtisodiy ko'rsatkichlarida ham ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik nazariyasi, modellashtirish va bashoratlashga ekonometrik yondashuv, uni amaliyotga tadbiq etish masalalari xorijlik olimlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan hamda asoslab berilgan. Xususan F.Xayek, M.Lapusta, Yu.Starostin, K.Makkonnell, S.Bryu, N.Artamonov, V.Afanasev, E.Berndt, M.Verbik, D.Dayitbegov va boshqalarning ilmiy ishlarida yoritilgan.

Shu bilan birga, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) davlatlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini tadqiq etish bo'yicha G.Sh.Abdullayev, V.M.Vlasova, I.Tolmachev, S.Stanislav, A.Vilenskiy, S.Valdaysev, A.Andreyev va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar.

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning umumiy muammolari, ekonometrik modellashtirish hamda prognozlash masalalari S.S.G'ulomov, B.Yu.Xodiyev, B.A.Begalov, T.Sh.Shodiyev, Yo.Abdullayev, N.B.Ashurova, S.K.Salayev, N.Q. Murodova, I.S. Abdullayev, M.A. Gulmanov, J.J. Urmonov, H.N. Baqoyev va boshqalarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bu o'rinda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llanilishi yuqorida sanab o'tilgan va boshqa muammolarni hal etishning vositalarini taklif qiladi, shu sababli tadbirkorlik faoliyatini boshqarishning axborot tizimida quyidagilarga e'tibor qaratsak:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni integratsion rivojlantirishini istiqbollari va xududlarda kichik tadbirkorlikka moyillik darajasi hisoblanadi;
- kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari tahlil etiladi va uning kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirishga e'tibor qaratiladi;
- kichik tadbirkorlik subyektlari kooperatsiyasini tashkil etish mohiyati va avtomatlashtirilgan axborot kommunikatsiya mexanizmi tavsiya etiladi;
- kichik tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari, samaradorlikni baholash usullari va oshirish yo'llari ishlab chiqiladi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni integratsion rivojlantirish dasturida quyidagi vazifalar amalga oshirildi:

- keng jamoani bir faoliyatga jalb etish asosida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanishini jadallashtirish;
- yangi ish joylarini ochish va kishilarning mehnat bilan bandligi oshiriladi;
- shaxar sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash kichik korxonalarini rivojlantirish keng yo'lga qo'yish;
- bozor munosabatlarining intensiv rivojlantirilishi infratuzilma va raqobatni kuchaytirishga sharoit yaratish;
- xizmat ko'rsatish sohasini har doim keskin oshirish, ayniqsa, ilm-fan natijalariga asoslangan faoliyatlarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratish;
- ichki bozorlarni tovar bilan to'ldirishni, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni, xo'jalik yuritishning samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan kichik va xususiy korxonalar joriy etiladi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonlari sonining tarmoqlardagi ulushi sohalar bo'yicha o'zgarishi taxlil qilinadi:

- tarmoqlar bo'yicha ixtisoslashuviga;
- tarmoqlar bo'yicha taklif va unga ta'sir qiluvchi omillarga;
- demografik holatga;
- resurslar tarkibiga;
- zamonaviy texnologiyalarning joriy qilinish darajasiga;

Shundan kelib chiqib, mehnat resurslarining tadbirkorlikka moyillik darajasini hisoblashni quyidagicha belgilaymiz:

$$\mathbf{XTMD} = \frac{\mathbf{TS}}{\mathbf{JMR}} \times \mathbf{100} \quad (1)$$

Buyerda TS-tadbirkorlik subyektlari soni

XTMD- Xududning tadbirkorlikka moyillik darajasi

JMR- Jami mehnat resurslari soni

Bundan tashqari tarmoq bo'yicha tadbirkorlikka moyillik darajasini hisoblash hududning ixtisoslashganlik darajasi va harakatchan mehnat resurslari qaysi tarmoqda ko'proq faoliyat ko'rsatayotganligini hamda tarmoqda faoliyat ko'rsatish tadbirkorlar uchun samarali ekanligini ko'rsatadi (yiriklashgan,sof monopol korxonalar bundan mustasno).

Tarmoq bo'yicha tadbirkorlikka moyillak darajasini quyidagicha hisoblashimiz mumkin:

$$\mathbf{TMD_T} = \frac{\mathbf{TBC_T}}{\mathbf{TMS_T}} \times \mathbf{100} \quad (2)$$

Buyerda TMDT-Tarmoq bo'yicha hududning tadbirkorlikka moyillk darajasi

TBST- Tarmoq bo'yicha tadbirkorlik subyektlari soni

TMST-Tarmoq bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan mehnat resurslari soni

Qisqa muddatli prognoz asosida ko'rishimiz mumkin. Qisqa muddatli prognozni amalga oshirish uchun quyidagi formuladan foydalanamiz:

$$\mathbf{y_{t+1}} = \mathbf{m_{t-1}} + \frac{\mathbf{1}}{\mathbf{n}} (\mathbf{y_t} - \mathbf{y_{t-1}}) \quad (3)$$

y_{t+1} – prognoz ko'rsatkichi

t+1 – prognoz qilinayotgan oraliq

m_{t-1} – prognoz qilinguncha davr oralig'i

Ekstropolyatsiya metodi orqali qilingan prognoz aniqligini baholash formulasi va mezonlari quyidagicha:

$$E = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left[\frac{|y_{ф} - y_{ўр}|}{y_{ф}} * 100\right] \quad (4)$$

Bugungi kunda xorijiy hamda mahalliy olimlar va mutaxassislar orasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonlari integratsion boshqarish tizimining tuzilmasi va faoliyati xususida yagona bir fikr yo'q.

Integratsion rivojlanishni tashkil etish tizimini shakllantirish xizmati orqali tadbirkorlikni boshqarish jarayonini tashkil etishda yuqorida sanab o'tilgan maqsadlarga erishish nazarda tutiladi. Ya'ni, o'rtaga qo'yilgan maqsadlarga erishishda tadbirkorning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi ko'p jihatdan oqilona o'tkazilgan tahlil, to'g'ri belgilangan maqsadlar, ishlab chiqilgan strategiya va uning amalga oshirilishiga, nazorat qilinmaydigan omillarga moslash mahorati va nazorat qilinadigan omillarga to'g'ri ta'sir o'tkaza bilishga ko'p jihatdan bog'liq.

Biz taxlil qilayotgan mavzu bozor sharoitida tadbirkorlarni bozorning salbiy ta'siridan ijtimoiy himoyalashga ham bag'ishlangandir. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va himoyalash mazmunida ayrim yechimlar qabul qilish bozor iqtisodiyoti sharoitida ko'p variantli hisob-kitoblarni talab qiladi. Bunday yechim talab qiladigan masalalarga mahsulot ishlab chiqarish xillarini aniqlash, aholini iste'mol xarajat va daromadlarini hisoblash, baxo mexanizmi , talab va boshqa ko'p masalalar kiradi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, bozor iqtisodiyoti ilmiy-texnika jarayonini tezlashtirishning, tadbirkorlik va tejamkorlik bilan xo'jalik yuritishning negizidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida baho mexanizmi yetakchi rolni uynaydi. Chunki tanqis resurslar (sarmoya, yer, xom ashyo, kapital mablag'lar, ish kuchi va hokazo) tovarlarga bo'lgan baho orqali taqsimlanadi.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Baho barcha axborotlarni o'zida ifoda etgan integral ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi. Tovarlar bahosi katta axborot manbaidir. Ma'lum tovarning bahosi unga bo'lgan talab ortganda yuqorilab boradi. Bu esa ushbu tovar ishlab chiqaruvchilarning faoliyati jamiyat uchun zarurligini anglatadi. Tovar ishlab chiqaruvchilar o'z faoliyatlaridan voz kechmasligi uchun jamiyat uning yuqori alternativ qiymatini to'lashga rozidir. Ammo tovarning bahosi oshib borganda uni ishlab chiqaruvchilar taklifi ortadi. Talab miqdori o'zgarmagan bu bahoning pasayishiga sabab bo'ladi.

Talab va taklif miqdori teng bo'lganda bozor bahosi shakllanadi. Talab va taklif mos kelishi bozor muvozanati deyiladi. Va mos keluvchi baho miqdori bozor bahosi deb ataladi. Har qanday taxlil jarayonida iqtisodiy taxlilning asosiy negizi hisoblangan talab va taklif qonunini topmog'imiz zarur.

Talab funksiyasini tahlil qilganimizda unga ta'sir qiluvchi omillar deb avvalo shu mahsulotni bahosi, boshqa mahsulotlarni bahosi, daromad miqdori , iste'molchini did va afzal ko'rishlari qabul qilinadi. Bu omillarni hisobga olgan holda , tuzilgan talab funksiyasi bir muncha murakkab bo'lib , uni quyidagicha ifodalash mumkin.

$$\mathbf{T_0 = f(R_1, R_a, R_b, \dots, J, P, N)} \quad (5)$$

Bu yerda:

T_0 – shu maxsulotga vakt birligida bo'lgan talab miqdori;

R_1, R_a, R_b – shu va boshqa mahsulotlar bahosi;

J – daromad miqdori;

P – iste'molchilarni didi va afzal ko'rishi

N – iste'molchilarning turmush darajasi

Taklif funksiyasini bahoga bog'liqligi uning hususiy holi bo'lib, umumiy ko'rinishda bu funksiya ancha murakkabdir, chunki taklif miqdoriga bir muncha omillar ta'sir qiladi.

Bular :

mahsulotlar ishlab chiqarish bilan bog'liq , bo'lgan resurslarning bahosi;

mahsulot ishlab chiqarish jarayoni psixologiyasi darajasi;

boshqa mahsulotlarning bahosi;

davlat faoliyati.

Mana shu omillarni hisobga olganda taklif funksiyasini quyidagicha ifodalaymiz

$$\mathbf{T_s = f(R_1, R_a, R,_b \dots, P, D)} \quad (6)$$

Bu yerda D –davlat iqtisodiyotini boshqarish uchun qonun qoidalarni ishlab chiqish hamda baho standartlarini boshqarish.

Tadbirkorning yillik daromadini quyidagicha yozishimiz mumkin.

$$Dn = \sum_{i=1}^{d} NiDi * 12 + \sum_{i=1}^{d} Di \quad (7)$$

Bu yerda:

Dn – aholining turli manbalar bo'yicha qiladigan umumiy daromadi;

Ni –i tur buyicha daromad oladigan aholi soni;

d-daromad turlarining soni;

Di –i –tur daromad miqdori.

Agar tadbirkorning xarajat qismini qaraydigan bo'lsak , u holda tadbirkorning yillik xarajatlarini quyidagicha ifodalash mumkin.

$$Rn = \sum_{i=1}^{d} MiHi \quad (8)$$

Bu yerda:

Rn – aholining turli manbalarga qiladigan umumiy xarajati;

Mi i – tur maxsulot buyicha iste'molchilar soni;

d - xarajat turlarining soni;

Hi –i tur xarajat miqdori

To'lov qobiliyatiga ega bo'lgan talablar hozirgi paytda ayniqsa muhim. Jumladan, narxlarni belgilashda iste'molchilarning to'lov qobiliyati darajasini hisobga olish zarur. Chunki narxlarni oshirish hamisha ham daromadning ko'payishiga olib boravermaydi. O'tkazilayotgan islohotlarning ijtimoiy sohaga qaratilganligi bozorlarni aholining ko'p qismi foydalana oladigan mahsulotlar bilan ta'minlash va shu xizmatlarning imkon boricha minimal narxlarini saqlab qolishda o'z ifodasini topadi.

Tadbirkorlikni boshqarishni tashkil etish tizimini takomillashtirishning iqtisodiy maqsadi uning samaradorligini oshirish, pirovard natijada esa ishlab chiqarish samaradorligi va rentabelligini ko‘tarish, ya’ni tashqi muhit talablari bilan tadbirkor imkoniyatlarini eng maqbul tarzda muvofiqlashtirish hisobiga daromadni ko‘paytirish va xarajatni kamaytirishdan iborat.

Ayniqsa, hozirgi iqtisodiy rivojlanish bosqichida oqilona mahalliy talabdan kelib chiqqan siyosatni yuritish muhim va murakkab muammodir. Eng maqbul narxlarni belgilash esa benihoya murakkab vazifa bo‘lib, tadbirkorlikning har biri moliyaviy holatining barqarorligi, uning daromad va foyda darajasi, shuningdek, o‘z mablag‘i hisobidan investitsiyalash imkoniyati shu vazifaning hal etilishiga bog‘liqdir.

Kapital mablag‘lardan foydalanish masalasi ham juda muhim. Shu munosabat bilan ishlab chiqarish quvvatlarini loyihalashdan avval iste’molchilarning talabi va to‘lov qobiliyati imkoniyatlarini o‘rganish zarur, aks holda sarflangan mablag‘ “o‘lik” sarmoya bo‘lib qoladi, chunki hosil qilingan xizmatlar, ularning imkoniyatlari o‘z iste’molchilarini topa olmaydi, mebel korxonalari esa mo‘ljaldagi foydani olmaydi va ularda moliyaviy muammolar vujudga keladi [2].

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari maqsadi ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish uchun yuksak texnologiyali asbob-uskunalarni joriy etish lozim.

Shu sababli ham tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur kapital mablag‘dan tashqari, axborot kommunikatsiya sohasini rivojlantirish konsepsiyasining amalga oshirilishi moliyaviy ahvolni tezroq barqarorlashtirishni talab qiladi [2].

Boshqaruv, tashkiliy va iqtisodiy maqsadlar bir-biri bilan chambarchas bog‘langan. Boshqaruv maqsadlariga erishishni ko‘rib chiqishda axborot kommunikatsiya savodxonlikni darajasi juda muhim.

Tadbirkorlik tadqiqotlari turli tiplar asosida rejalashtiriladi va umuman tadbirkorlikning samarali faoliyati uchun zarur bo‘lgan Tadbirkorlikning-axborot kommunikatsion tizimi (TAKT) vujudga keltiriladi. Bu tizim axborotni to‘playdi va bir qolipga soladi, u ijtimoiy, innovatsiya, ishlab chiqarish, boshqaruv, tashkiliy va iqtisodiy maqsadlarga erishishga ko‘maklashadi [3].

Shunday qilib, tadbirkorlikni boshqarish tizimini shakllantirish quyidagi modellardan iborat bo‘lishi kerak.

1. Tadbirkorlikning xalq iste’moli tovarlari ishlab chikaradigan va aholiga xizmat kursatadigan fuqarolar bilan kooperatsiya alokalarini o‘rnatish.
2. Texnologik jarayoniga kiritilgan ixtisoslashtirilgan tadbirkorlik mehnati ish urinlariningyaratilishi.
3. Texnologik jarayoniga kiritilgan ixtisoslashtirilgan tadbirkorlik mehnati ish urinlarining yaratilishi
4. Mahalla aholisi ehtiyojlari uchun tovarlar ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bo‘yicha tadbirkorlik mehnati ish o‘rinlarini tashkil qilish uchun kichik korxona barpo etish.
5. “Uy ofisi” tamoyili bo‘yicha tadbirkorlik mehnatining masofaviy ish o‘rinlarini tashkil etish

Tadbirkorlikni boshqarish tizimini shakllantirish quyidagi qoidalarga rioya etishni talab qiladi:

- bozorda xizmatlar taklifini emas, balki iste’molchilar muammolarini hal etish;
- o‘rtaga qo‘yilgan maqsadlarga erishish uchun dasturiy-maqsadli usul va kompleks yondashuvdan foydalanish, bu talab, alohida harakatlarni emas, balki reklama vositalari asosida reklama dasturlarini shakllantirish, ularni qo‘shib olib borishni taqozo qiladi, chunki o‘zaro bog‘langan va bir-birini o‘zaro taqozo etadigan vositalar sintetik samarani ta’minlashi mumkin;
- xizmatlar ishlab chiqarishni bozor talablariga faol moslashtirish taktikasi va strategiyasini qo‘llash bilan bir vaqtda unga aniq maqsadni ko‘zlab ta’sir o‘tkazish;
- umuman tadbirkorlik faoliyati va xususan reklama xizmatlarini vaqtinchalik natijaga emas, balki strategik rejalashtirish va bozordagi vaziyat rivojlanishini bashorat qilish asosida uzoq muddatli istiqbolga qarab yo‘naltirish;
- xizmat ko‘rsatishning ijtimoiy va iqtisodiy omillarini hisobga olish.

Bayon etilgan axborot kommunikatsiya doirasida marketingni boshqarishni tashkil etishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat bo‘lishi kerak:

- tadbirkorlik ishlab chiqarish zamonaviy bozor holati va uni rivojlantirishning jahon tamoyillari talablarini hisobga olgan holda elektr aloqa xizmatlarini rivojlantirishning bosh strategiyasini ishlab chiqish;
- reklamali boshqarish tizimi samaradorligini oshirish va hokazo.

Yuqoridagi qayd etilganlardan kurinib turibdiki, tadbirkorlikni amaliy masalalarini hal etish juda katta hajmdagi birlamchi axborotlarni qayta ishlash va hisob ishlarini bajarish bilan bog‘liq. Bularni zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari (ZAKT)ni qo‘llamasdan turib amalga oshirish tadbirkorlardan juda ko‘p vaqt hamda e’tiborni talab qiladi.[3]

Shunday qilib, ZAKT asosida birinchi navbatda yechiladigan masalalar majmui bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan to‘rt qismdan iborat.

Birinchi qism masalalari iste’molchilarni ehtiyojini aniqlashdan iboratdir.

Ikkinchi qism masalalari savdo-sotiq va narx navo to'g'risida bo'lib, bunga mahsulotlarning bahosi , bozor talabini hisobga olib borish hamda bozorda muloqat qilishda narx-navo tto'g'risidagi asosli dalillarni yaratishdan iboratdir.

Uchinchi qism masalalari daromad to'g'risida bo'lib , tadbirkor daromadi, va ularni bozor sharoitida yetarli miqdorga olib chiqishdan iboratdir.

To'rtinchi qism masalalari tadbirkor mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur miqdordagi pul hajmini aniqlashdan iboratdir.

Mana shularni hisobga olgan holda Tadbirkorlikning-axborot kommunikatsion tizimi (TAKT) yaratildi. Bu tizim tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun boshqaruv tizimlarini ehtiyojini yakunlovchi zarur axborot bilan ta'minlaydi.

TAKT o'z rivojida bir qancha bosqichlardan utadi. Birinchi bosqich ma'lumotlarni manipulyatsiya jarayonidan iborat.

TAKT rivojining galdagi bosqichi axborotlarni ishlashni avtomatlashtirish.

Uchinchi bosqich - bu majmuiy hisoblash bo'lib, bunda axborotni ishlash bo'yicha barcha harakatlar avtomatlashgan holda statistik hisoblarni uzviy birlashtirish ko'zda tutiladi.

To'rtinchi bosqich -ma'lumotlarni ishlashning majmuiy avtomatlashtirish. Bunda hisoblash jarayoning yakunlovchi axborotni to'plamdan uzatishgacha bo'lgan barcha ishlari yagona texnologik jarayonni hosil qiladi.

Biz tahlil qilayotgan mavzuning bir tomoni tadbirkor daromadi tarkib topishining asosiy manbai. Tadbirkorlarning ijtimoiy yoki yakka tartibdagi mehnat faoliyati natijasida ma'lum miqdorda pul daromadlarining vujudga kelishi, ulardan rejalashtirilgan maqsad yulida foydalanish, daromadlar va xarajatlarni bir-biriga moslashtirish asosiy qismini tashkil etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qiladigan bo'lsak yuqoridagi algoritm va formulalardan kichik biznes va hususiy tadbirkorlikni integratsion rivojlantirishni samarali faoliyati uchun zarur bo'lgan Tadbirkorlikning-axborot kommunikatsion tizimi (TAKT) vujudga keltiriladi. Bu tizim axborotni to'playdi va bir qolipga soladi, u ijtimoiy, innovatsiya, ishlab chiqarish, boshqaruv, tashkiliy va iqtisodiy maqsadlarga erishishga ko'maklashadi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari maqsadi ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish uchun yuksak texnologiyali asbob-uskunalarni joriy etish lozim.

Tadbirkorlikni boshqarish tizimini shakllantirish quyidagi modellardan iborat bo'lishi kerakligi taklif qilinadi.

1. Tadbirkorlikning xalq iste'moli tovarlari ishlab chikaradigan va aholiga xizmat kursatadigan fuqarolar bilan kooperatsiya alokalarini o'rnatish.
2. Texnologik jarayoniga kiritilgan ixtisoslashtirilgan
tadbirkorlik mehnati ish urinlarining yaratilishi.
3. Texnologik jarayoniga kiritilgan ixtisoslashtirilgan tadbirkorlik mehnati ish urinlarining yaratilishi
4. Mahalla aholisi ehtiyojlari uchun tovarlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish bo'yicha tadbirkorlik mehnati ish o'rinlarini tashkil qilish uchun kichik korxona barpo etish.
5. "Uy ofisi" tamoyili bo'yicha tadbirkorlik mehnatining masofaviy ish o'rinlarini tashkil etish

Tadbirkorlikni boshqarish tizimini shakllantirish quyidagi qoidalarga rioya etishni talab qiladi:

- bozorda xizmatlar taklifini emas, balki iste'molchilar muammolarini hal etish;
- o'rtaga qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun dasturiy-maqsadli usul va kompleks yondashuvdan foydalanish, bu talab, alohida harakatlarni emas, balki zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida dasturlarini shakllantirish, ularni qo'shib olib borishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.X.Alimov, B.T.Bayxonov, A.I.Ishnazarov, J.O.Imomov. Korxonalarda investitsiyalardan samarali foydalanish jarayonlarini ekonometrik modellashtirish. O'quv qo'llanma. –T.: "Fan va texnologiya", 2014, 104 bet.
2. Владимирова Л.П. Прогнозирование и планирование в условиях рынка труда. – М.: Дашков, 2005 – 314 с.
3. Горчаков А.А., Орлова И.В. Компьюетрные экономико – математичиские модели. – М.: "Компьютер", 1995. – 225 с.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda ""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.